

Громадянська соціалізація і правове виховання дошкільників та молодших школярів на засадах наступності

А. С. Задорожна

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини Умань, Україна
Corresponding author. E-mail: agnehka0404@gmail.com

Paper received 16.01.18; Revised 20.01.18; Accepted for publication 22.01.18.

<https://doi.org/10.31174/SEND-PP2018-154VI64-15>

Анотація. У статті уточнюється сутність понять «громадянська соціалізація», «правове виховання» та «правова вихованість», визначаються показники правової вихованості дитини дошкільного віку, розглядаються особливості громадянської соціалізації та завдання правового виховання на етапах дошкільного та молодшого шкільного віку.

Ключові слова: громадянська соціалізація, правове виховання, правова вихованість, дошкільний вік, молодший шкільний вік, дитина.

У нових політичних, економічних соціокультурних, умовах життя сучасного суспільства змінилися тенденції суспільного розвитку, які призвели до трансформації освітньої парадигми. Одним із провідних принципів сучасної освітньої політики стає її гуманістична спрямованість, що визначає пріоритет загальнолюдських цінностей у вихованому процесі, а також створення ефективних умов для розвитку вільної особистості. Відтак, усе більшої актуальності набуває проблема громадянської соціалізації та правового виховання особистості, яка привертає увагу представників соціальної, педагогічної та юридичної науки.

Актуалізація розробки проблеми становлення громадянина у сучасному суспільстві зумовлена сучасною ситуацією нестабільності, яка призвела до зміни усієї картини суспільного життя, до зміни форм соціального контролю, ролі соціальних інституцій та власне і самої соціалізації, у процесі якої індивід стає особистістю, набуваючи статусу самостійного соціального суб'єкта. Ці зміни засвідчили потребу переосмислення наукових уявлень про громадянську соціалізацію як соціокультурного явища на теоретико-методичному рівні, що поставило проблему соціалізації у центр уваги сучасних дослідників.

Оскільки педагогічна теорія як стратегія педагогічної діяльності, покликана відслідковувати зміни в соціальних потребах суспільства, то в умовах сьогодення вона пропонує нове вирішення проблем громадянської соціалізації та правового виховання дошкільників та молодших школярів, нові підходи до організації їхнього життя та діяльності. Вирішення цього завдання потребує урахування принципу наступності як основоположного для функціонування соціальних інституцій – оптимального соціально-виховного середовища соціалізації дітей зазначених вікових періодів.

Огляд публікацій. Психолого-педагогічні дослідження А. Долгової, К. Иголева, Г. Міньковського, В. Рибальської довели, що в період дошкільного віку у дітей можуть бути сформовані уявлення про власні права, що є основою для формування у 5-6-річних дітей основ правової культури. Ученими В. Антоновим, А. Нікітіним, Я. Соколовим, Т. Шоригіною доведено важливість використання періоду старшого дошкільного віку для правового виховання особистості та формування у дітей уявлень про права дитини. Значний внесок в дослідження правового виховання дітей здійснили Н. Голіцина, Т. Доронова, С. Козлова, С. Федотова, які вважають,

що дітям дошкільного віку потрібно не лише давати знання про самого себе, свої права і обов'язки, а й розвивати оціночне ставлення до подій, соціального довкілля, і навчати використовувати отримані знання у різних видах діяльності. Питанням змістового наповнення і організації громадянського і правового виховання молодших школярів присвячено праці В. Антонова, Е. Каширцевої, Т. Коршунової, А. Нікітіна, Я. Соколова та ін. Водночас, питання правового виховання дітей 6-7-років у взаємодії сім'ї і навчального закладу не знайшло достатнього наукового обґрунтування, не було предметом окремого дослідження і вимагає розробки теоретичних засад і практичної реалізації педагогічних умов правового виховання дітей 6-7-років в аспекті наступності та перспективності на етапі переходу від дошкільного до молодшого шкільного віку.

Мета статті полягає в обґрунтуванні та конкретизації особливостей громадянської соціалізації та правового виховання дошкільників та молодших школярів в сучасних умовах.

Результати та їх обговорення. Соціалізація людини як процес залучення її до соціальної дійсності має складну структуру, розгортається в конкретних умовах її життєдіяльності і обумовлюється багатьма факторами. Цей процес охоплює всі аспекти залучення особистості до культури, навчання і виховання, за допомогою яких вона набуває соціальності, спроможності брати участь у соціальному житті.

Науковці, досліджуючи проблему громадянської соціалізації, звертають увагу на те, що саме поняття характеризує процес засвоєння кожним індивідом певної системи знань, норм, цінностей і традицій в трудовій, політичній і правовій сферах життєдіяльності, що дозволяють йому функціонувати повноправним членом суспільства. Зміст громадянської соціалізації, на думку С. Сергейчика, визначають такі три елемента: 1) професійна соціалізація, яка сприяє засвоєнню знань, набуттю трудових навичок і досвіду в одній або низці професій; 2) правова соціалізація, спрямована на знищення правового нігілізму серед молоді, усвідомлення кожним молодим громадянином своїх прав і обов'язків; 3) політична соціалізація, яка сприяє підвищенню активності кожного індивіда в захисті своїх прав і свобод, в управлінні державними і суспільними справами [6].

Процес громадянської соціалізації відбувається у конкретному середовищі, тобто у сфері соціалізації,

під якою у психології розуміють середовище дії, в якому відбувається процес розширення та примноження соціальних зв'язків індивіда із зовнішнім світом, становлення його як особистості. Громадянська соціалізація – це процес становлення особистості як громадянина, суб'єкта права, засвоєння людиною правової і політичної культури. Соціологи, психологи і педагоги виокремлюють такі чинники соціалізації особистості: сім'я, навчальні заклади, засоби масової інформації, різноманітні суспільні угруповання, товариство однолітків тощо. На нашу думку, правове виховання також є важливою складовою соціалізації і пронизує усі означені чинники. Правова соціалізація, моральна соціалізація, громадянська соціалізація є процесом засвоєння людиною знань, цінностей, соціальних норм, оволодіння соціальними ролями, що дозволяє їй функціонувати повноправним членом суспільства, здійснюючи правову, громадянську і патріотичну діяльність. Особистість засвоює соціальний досвід, здійснюючи вибір лінії поведінки, зіставляючи зовнішнє та внутрішнє, суб'єктивне та об'єктивне. Вирішальним фактором у цьому процесі є момент, коли збігаються чи не збігаються зовнішнє та внутрішнє, суб'єктивне та об'єктивне. Процес соціалізації спрямований на засвоєння системи соціальних зв'язків та стосунків у власному досвіді людини, пізнання нею світу, інших людей і самої себе. Громадянська соціалізація визначається як процес засвоєння людиною громадянських знань, цінностей, соціальних норм, залучення у систему правових взаємин, оволодіння соціальними ролями, що дозволяє їй здійснювати громадянську діяльність. Важливим елементом виховання дітей в правову культуру є їхнє правове виховання, що передбачає формування правових знань, громадянських якостей, моральних оцінок, інтелектуальних і пізнавальних здібностей, засвоєння правових норм.

Створення і практична реалізація технологій правового виховання дітей дошкільного та молодшого шкільного віку та введення їх в нову соціальну дійсність має здійснюватися на глибокому знанні і правильному використанні як психологічних закономірностей функціонування і розвитку особистості в цей період дитинства, так і особливостей сучасного соціального середовища, в якому живе і зростає як особистість дитина дошкільного та молодшого шкільного віку і яке слугує своєрідним „матеріалом” для процесу її соціалізації і виховання. Відтак, педагог має знати закономірності соціальної ситуації розвитку особистості в період дошкільного та молодшого шкільного віку, володіти науковими знаннями про природу соціуму, соціокультурного середовища, особливості правового виховання, а також педагогічною стратегією поєднання соціалізуючих та морально-виховних впливів на особистість дитини, що в результаті визначає моделювання усієї системи педагогічної діяльності.

Правова освіта населення починається з дитинства. Загальновізнано, що дошкільний вік є періодом становлення особистості, її первинної соціалізації в суспільстві, у тому числі і громадянської, період, коли закладаються первинні уявлення дитини про себе, свою сім'ю, своїх однолітків та дорослих людей, суспільство та його морально-правові цінності, державу

та її символи тощо. Це важливий період для формування основ громадянської культури особистості, освоєння системи моральних еталонів (цінностей і сенсу діяльності людини, суспільно значущих нормативів і вимог, способів розуміння і пояснення емоційних станів своїх і інших людей, усвідомлення власних переживань), здатності управляти своєю поведінкою, діяти відповідно до соціальних вимог, планувати свої дії на основі первинних ціннісних уявлень.

Правова освіта дітей старшого дошкільного віку передбачає ознайомлення юних громадян із конкретними зрозумілими правами людини, серед яких дітям доступні основні чотири групи прав:

1. Права на гідне існування, виживання, що складаються з права на життя і здоров'я, житло, їжу, ім'я, родину, турботу батьків, громадянство.
2. Права на розвиток, освіту, відпочинок і дозвілля.
3. Права на захист від приниження, насильства та експлуатації, а також особливі права дітей-інвалідів та сиріт.
4. Права на свободу слова, думки та діяльності.

Правове виховання дошкільників спрямовується на розв'язання пізнавальних, розвивальних та виховних завдань, спрямованих до набуття дітьми початкових знань про норми поведінки, формування навичок їх дотримання, відповідного ставлення до правомірних дій, вчинків, а також до правопорушень, злочинів, шкідливих звичок та інших проявів антигромадської поведінки, виховання поваги до батьків, вихователів, ровесників, людей похилого віку, ознайомлення з правилами бережливого ставлення до природи, своїх речей, предметів побуту тощо [2].

Результатом цілеспрямованої правовиховної роботи з дітьми дошкільного віку є правова вихованість дошкільника, яку розуміємо як інтегроване особистісне утворення, що ґрунтується на її морально-правових досягненнях, що детермінуються цінностями морально-правової культури суспільства та виражається в усвідомленні і дотриманні правових, моральних і соціальних норм поведінки. Показниками правової вихованості дитини дошкільного віку є: знання дітей про свої права і обов'язки, оцінка власної поведінки і поведінки інших людей з точки зору норм права, оперування правовими знаннями у власній поведінці і реалізація правової поведінки в різних видах діяльності, повнота знань і потреба в отриманні нових знань, уміння адекватно оцінити свої і чужі вчинки з точки зору норм права, уміння оперувати знаннями щодо реалізації власної правової поведінки, сформованість якостей самоконтролю, самооцінка результату діяльності, уміння дотримуватися заборони та виконання обов'язків. Отже, дитина шести років, яка відвідувала дошкільний навчальний заклад, досягає таких результатів: 1) знає свої права, обов'язки, може означити словами ці категорії, пояснити їх відмінність; 2) перелічує свої елементарні права (на відпочинок, на захист, на розуміння дорослого, на підтримку, на повагу до себе та ін.), домагається їхнього виконання; 3) називає та виконує свої основні обов'язки (самостійно виконувати те, що під силу; не робити шкоди іншому; дотримуватися режиму дня тощо); 4) розуміє зв'язок слів «право», «правило», «честь»; 5) знає етичні еталони поведінки; 6) здатна керуватися у своїй поведін-

ці моральними нормами, відчуває межі припустимої поведінки. Особливе значення у вихованні громадянської позиції, на думку А. Андресюк, має початкова освіта. Науковець справедливо стверджує, що «На першому щаблі (початкова освіта) закладаються основні моральні цінності, норми поведінки, починається формування особистості яка усвідомлює себе частиною суспільства громадянином своєї Вітчизни. Розвиваються комунікативні здібності дитини, які дозволяють їй інтегруватися у суспільство, сприяють формуванню уміння вирішувати конфліктні ситуації через діалог. Вирішення одного із головних завдань початкової освіти – розвиток творчого потенціалу молодшого школяра – допомагає сформувати особистість, здатну здійснити свій внесок в життя країни» [1].

Тому на етапі молодшого шкільного віку Н. Левковська, розробляючи проблему формування у молодших школярів основ правової культури, виокремлює такі актуальні завдання:

- дати учням певну суму необхідних правових знань, які б відповідали їхнім віковим особливостям і рівневі соціалізації;
- сформувати правові уявлення, поняття, погляди і переконання, які втілюються у власній правовій свідомості дитини;
- виховати віру у справедливість юридичних законів, їх необхідність і раціональність, віру в незворотність покарань за протиправні вчинки;
- сформувати звичку діяти відповідно до вимог права і моралі;
- виховувати нетерпимість до різноманітних порушень норм моралі і права;
- формувати соціально-правову активність, готовність і бажання брати участь в боротьбі за укріплення законності і правопорядку [4, с. 127].

Автор справедливо вважає, що в сучасних умовах ставляться усе більш високі вимоги до удосконалення традиційних і пошуку нових педагогічних принципів, методів і технологій формування правової культури молодших школярів, серед яких Н. Левківською сформульовано такі. Перша вимога – особистісний підхід до формування правової культури молодших школярів. Другою вимогою автор вважає спрямованість засобів, методів і методик формування правової культури молодших школярів на виконання завдань громадянського виховання. Третя вимога – науковість засобів, методів і методик формування правової культури молодших школярів, які визначаються закономірностями педагогічного процесу. Автор стверджує, що чим більш науково вони обґрунтовані, тим більш дієвими вони стають. Головне – розуміти, які загальні і конкретні завдання можна вирішити з їх допомогою, якому змісту вони відповідають, яких вимагають видів діяльності і яким чином їх організувати. Науковість, на думку Н. Левківської, забезпечує правильне розуміння закономірностей соціально-правової діяльності, веде до правильного наукового розуміння її сторін і особливостей. Четвертою вимогою Н. Левковська вважає доступність засобів, методів і методик формування правової культури, її відповідність психолого-педагогічним можливостям розвитку молодших школярів. П'ята вимога – результативність

правового виховання, його спрямованість на оволодіння цінностями правової культури. Шоста вимога пов'язана з необхідністю систематичного вивчення, використання в процесі формування правової культури передових методів, розроблених в межах інноваційного підходу до педагогічної діяльності [4, с. 127-128]. Автор правомірно вказує, що на рівень правової культури учнів початкових класів впливає безліч об'єктивних і суб'єктивних чинників, а ефективність процесу формування правової культури учнів можна забезпечити, якщо: цей процес набуде пріоритетності серед тенденцій розвитку початкової освіти; педагогічна технологія підвищення правової культури учнів початкових класів буде обумовлена її адекватною правовою орієнтацією відповідно до природи і динаміки розвитку особистісно зорієнтованої освіти; зміст етапів змодельованого процесу визначатиметься рівнем розвитку правової свідомості учнів; буде функціонувати єдиний виховний простір на основі соціальних цінностей, які домінують в житті суспільства [4, с. 128].

Звичайно, кожний етап, кожна вікова стадія дитинства відрізняється своєю специфікою змісту та особливостями перебігу соціалізації, що обумовлюється психологічними особливостями та соціальною ситуацією розвитку дитини, а також особливостями культури конкретного суспільства загалом та дитячої субкультури, зокрема. На кожному віковому етапі дитинства по-різному складається взаємодія дитини з тими чи іншими факторами та агентами соціалізації, відрізняються засоби та механізми соціалізації. Соціальна ситуація розвитку ставить перед дитиною на кожному етапі дитинства специфічні завдання, що виступають об'єктивною необхідністю розвитку.

Нова соціокультурна ситуація змінила і суспільні вимоги до особистості, якій доведеться функціонувати в системі постійної змінюваності соціального життя. Це вплинуло на завдання нових параметрів перебігу громадянської соціалізації та правового виховання, що проявилось у підвищенні вимог до різноманітних форм, методів і засобів з метою виховання у дітей почуття власної гідності, терпимості та доброзичливого ставлення до людей, розуміння власної цінності та цінності інших людей, поваги до прав людини та формування нових моделей правоправної поведінки. Внаслідок цього перед педагогічною наукою постала потреба переосмислення й перегляду звичних настанов у соціалізації та вихованні підростаючої особистості. Їхню новизну правильно підмітив І. Кон: ефективність інститутів соціалізації і конкретних методів виховання і навчання повинне оцінюватися сьогодні не тільки і не стільки по тому, наскільки успішно вони забезпечують засвоєння і відтворення цінностей і навичок, що дісталися від минулого, скільки по тому, чи готують вони підростаюче покоління до самостійної творчої діяльності, постановці і вирішенню нових завдань, яких не було і не могло бути у досвіді минулих поколінь.

Отже, усе вищеозначене дає підстави стверджувати, що соціальні зміни в сучасному суспільстві вимагають урахування багатьох контекстів процесу соціалізації та розуміння його істинної сутності. До такого бачення закликає твердження Н. Никандрова про те,

що орієнтиром соціалізації є загальнолюдські цінності, але вважає «...більш правильним орієнтацію на відносно нечисленні, найбільш значущі цінності, які і становлять узагальнені цілі соціалізації і виховання [5, с. 35–36].

Висновок. Підсумовуючи викладене, акцентуємо увагу на тому, що при достатній кількості підходів механізм громадянської соціалізації дошкільників та молодших школярів, зокрема процес правового виховання, ще не розглядався в контексті наступності та перспективності. На нашу думку, реалізація принципів наступності та перспективності є основою форму-

вання особистості – носія розвиненої правосвідомості та правової культури, процес формування якої органічно включений у процеси морального становлення і громадянської соціалізації. Забезпечити його в умовах закладів дошкільної та початкової освіти дозволить створення відповідних умов для повного розкриття у процесі правового виховання потенційних можливостей кожного вихованця, формування у нього системи громадянських цінностей, розуміння і усвідомлення своїх прав і обов'язків, ціннісного ставлення до людини, її прав і свобод, що і становить перспективи подальших наукових розвідок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андресюк А.М. «Формирование гражданской позиции учащихся в образовательно-воспитательном пространстве школы». Автореф. дис. канд. пед. наук. Иркутск, 2011. 20с.
2. Богданова Н., Сазонова Н. Перспективне планування на рік з правового виховання дітей старшого дошкільного віку. Дошкільний навчальний заклад. 2011. №1. С. 2-6.
3. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: європейські. К.: Віра Інсайт, 2000. 444 с.
4. Левковская Н. М. Правовое образование в современной начальной школе: педагогические проблемы повышения

- уровня правовой культуры младших школьников. Вестник ВолГУ. Серия 7. Вып. 6. 2007. С. 125-128.
5. Никандров Н.Д. Россия: социализация и воспитание на рубеже тысячелетий. – Екатеринбург: Изд-во УГППУ, 2000. 255 с.
 6. Сергейчик С.И. Факторы гражданской социализации учащейся молодежи. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.kgau.ru/distance/resources/sociology/bib/2002_1-6/Sergeyчик.doc

REFERENCES

1. Andresyuk A.M. The formation of the civic position of students in the educational and educational space of the school [Formirovanie grazhdanskoj pozicii uchashchihhsya v obrazovatel'no-vospitatel'nom prostranstve shkoly]. Author's abstract. dis. Cand. ped sciences. Irkutsk, 2011. 20s.
2. Bogdanova N., Sazonova N. Prospektivno plannuvannya on the river of the legal vihovannya deti doshoshogo doshkilnogo viku [Perspekty`vne planuvannya na rik z pravovogo vyhovannya ditej starshogo doshkil`nogo viku]. Doshkiniy navchalnyi pavn. 2011. №1. P. 2–6.
3. Lavrichenko N.M. Pedagogy of socialization: European apricots [Pedagogika socializaciyi: yevropejs`ki abry`sy]. K.: Vira Insajt, 2000. –444 p.
4. Levkovskaya N.M. Legal education in the modern elementary school: pedagogical problems of raising the level of legal cul-

- ture of junior schoolchildren [Pravovoe obrazovanie v sovremennoj nachal'noj shkole: pedagogicheskie problemy povysheniya urovnya pravovoj kul'tury mladshih shkol'nikov]. Bulletin of Volgograd State University. Series 7. Issue. 6. 2007. P. 125–128.
5. Nikandrov N.D. Russia: socialization and education at the turn of the century millennia [Rossiya: socializaciya i vospitanie na rubezhe tysyacheletij]. Ekaterinburg: Publishing house of the USPPU, 2000. 255 p.
 6. Sergeichik SI Factors of Civic Socialization of Student Youth [Faktory grazhdanskoj socializacii uchashchejsya molodezhi] www.kgau.ru/distance/resources/sociology/bib/2002_1-6/Sergeyчик.doc.

Civil socialization and legal education of preschool children and junior schoolchildren on the principle of continuity

A. Z. Zadorozhnaya

Abstract. The article is devoted to the problem of the essence of the concepts "civil socialization", "legal education", "legal upbringing of the preschool child". The author determines its indicators; the features of civil socialization and legal education of children at the stages of preschool and primary school age are singled out; stresses the need to take into account the principle of continuity as the basic social institution for the functioning – the optimal social and educational environment for the socialization of children of these age periods.

Keywords: *civil socialization, legal education, legal upbringing of a preschool child, preschool age, younger school age, child.*

Гражданская социализация и правовое воспитание дошкольников и младших школьников на принципе преемственности

А. С. Задорожная

Аннотация. В статье раскрывается сущность понятий «гражданская социализация», «правовое воспитание», «правовая воспитанность дошкольника» и определяются ее показатели; выделяются особенности гражданской социализации и правового воспитания детей на этапах дошкольного и младшего школьного возраста; подчеркивается необходимость учета принципа преемственности как основоположного для функционирования социальных институций – оптимального социально-воспитательной среды социализации детей указанных возрастных периодов.

Ключевые слова: *гражданская социализация, правовое воспитание правовая воспитанность дошкольника, дошкольный возраст, младший школьный возраст, ребенок.*